

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA YURIDIK MATNLARNING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI.

Xushboqova Gulimoh

Annotatsiya: Tilning ijtimoiy hayotning boshqa sohalarida tutgan o'rnini kamaytirmagan holda, uning ahamiyati huquqiy sohada nihoyatda muhim ekanligini ta'kidlash to'g'ri. Chunki O'zbekistonda demokratik tamoyillar asosida qurilayotgan yangi jamiyat taraqqiyotini qonun ustuvorligi belgilaydi. Masala shu tarzda qo'yilsa, yuridik tilni mukammal bilish nafaqat huquqshunoslarning vazifasi, balki jamiyatning barcha a'zolarining bundan to'g'ri xabardor bo'lishi hayotiy talabga aylanadi. Nima sababdan? Chunki huquqiy hujjatlar mazmunidan xabardor fuqaro o'z huquqlarini tan oladi, faoliyatining qaysi qismi jamiyat va xalq manfaatlariga, amaldagi qonun va me'yoriy hujjatlarga mos kelishini yaxshi tushunadi. Shuning uchun u o'z hayotini shu asosda quradi.

Kalit so'zlar: Huquqiy matnlar, yuridik qonunlar, yuridik atamalar, huquq, huquqshunos, ingliz tili, o'zbek tili.

Buning uchun u huquqiy hujjatlar rasmiylashtiriladigan tilni bilishi kerakligini tushunadi. Xo'sh, yozma huquqiy tilning mukammalligiga erishish uchun qanday vazifalarni bajarishimiz kerak? Bu savolga taniqli o'zbek huquqshunoslarining fikrlaridan javob topamiz. Avvalo, o'zbek huquqiy atamalarining yagona tizimini yaratish, bu atamalarni barcha yo'nalishlarda qo'llash va tushunishda bir xillikka erishish zarur. Buning uchun huquqshunoslar va tilshunoslar hamkorlikda ish olib borishlari, mustaqillikdan keyingi davrda huquqiy atamalarning shakllanishini ilmiy tahlil qilishlari, mukammal lug'atlar yaratishlari zarur. Shundagina rus tilida pokazanie tushunchasini ifodalash uchun har bir kishi ko'rsatish, ko'rsatma, ko'rsatma, ko'rgazma, guvohlik, so'roq kabi so'zlarni o'ziga xos tarzda ishlatib, rang-baranglik va tushunmovchilikka olib

keladi. Bunday tafovutlar huquqiy normalarning turlicha talqin qilinishiga, demak, inson taqdirini noqonuniy hal etish kabi oqibatlarga olib kelishi mumkin. Rossiya jinoyat kodeksidan Jinoyat kodeksining soʻzma-soʻz tarjimasini olaylik. Bu nima degani? Bu jinoyat sodir etish, jinoyat sodir etish toʻgʻrisidagi qonunlar toʻplamimi yoki jinoyat uchun jazo toʻgʻrisidagi qonunlar toʻplamimi? Har holda, ikkinchisi haqiqatga yaqindir. Professor A.Saidov qonunchilik, pokazaniye svidetelya, pokazaniye obvinyayemogo ili podozrevayemogo, rasporyaditelnoye zasedaniye, sudebnaya kollegiya, ugolovnoye delo maʼnosini ifodalovchi soʻz va iboralarning amaldagi yuridik tilda notoʻgʻri qoʻllanilganidan afsusda va “qonunchilik” soʻzini taʼkidlaydi. Aslida uni qonunlar yoki qonun ijodkorligi faoliyati deb atash kerak. Ugolovnoye delo jinoiy ish emas, balki jinoyat ishlarining maʼnosiga ham mos keladi. “Ayrim hollarda yuridik atamalar shu qadar ixtisoslashganki, ular huquq fanidan bexabar kishilar tomonidan tushunarsiz yoki notoʻgʻri tushuniladi”, deb yozadi A.Saidov Masalan, "rastorzheniye braka" - "nikohni bekor qilish (ajratish)" atamasi koʻpincha mutaxassis boʻlmaganlar tomonidan notoʻgʻri qoʻllaniladi. Yoki “svoboda sovesti”ni “vijdon erkinligi” deb mutlaqo notoʻgʻri tushunishadi. Maʼlumki, arxaik usullarni oʻz ichiga olgan bu tushunchaning asosiy maʼnosi tarixan shakllangan boʻlib, ilohiy kelib chiqishi borligiga ishonish yoki ishonmaslikni ifodalaydi. Ammo mutaxassis boʻlmaganlar "vijdon" soʻzini "vijdon erkinligi" birikmasida odatiy maʼnoda tushunadilar va koʻpincha chalkashliklarni keltirib chiqaradilar. Olim bu chalkashlik va tafovutlarning kelib chiqish sabablarini ham koʻrsatib, “...rus tilidan asosan qonunlar ishlab chiqishda, huquq tizimimizni yaratishda foydalanish kechagi kunning qusuri sifatida hamon saqlanib qolganligini” taʼkidlaydi va ular leksikologiya sohasida jiddiy amaliy vazifalarni bajarishlari kerak. Bu mazmundagi masalalar A.Saidov, L.Saidova, Sh. Koʻchimov, M. Qosimova (Toshkent, 1997), A. Saidov, M. Qosimova, L. Karimovning “Oʻzbek huquq terminlari muammolari” (Oʻzbek tili va adabiyoti, 1992, 2-son), maqolalarida ham tilga olingan. Terminologiya – eto vajno” (“Narodnoye slovo”, 1991 yil 16 avgust) D.Ahmedov va A.Saidov tomonidan yozilgan boʻlib, tartib-qoidalarga muvofiq amalga oshirish uchun barcha sharoitlar

mavjud. Mana akademik Sh. Orazayev qonunlar tili haqida fikr bildirar ekan: qonunlar 1) Konstitutsiya ruhi va tiliga mos keladi; 2) ularda tubdan yangi qoidalar (talablar) mujassamlashgan; 3) uning ajralmas qismi sifatida huquq tizimiga integratsiya; 4) iloji boricha qisqa bo'lishi; 5) aholining birorta qismining huquqlarini cheklamaslik; 6) qonun hujjatlarida takroriy va ziddiyatli holatlarning yo'qligi; 7) ijtimoiy munosabatlarni nozik va aniq tartibga solishga harakat qilish; 8) qonun talablarini bajarmaganlik uchun kelib chiqadigan aniq javobgarlikni (sanksiyani) ko'rsatish zarur. Shuning uchun huquqiy hujjatlarni, ayniqsa qonunlarni yaratishda “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi” matni va undan keyin to‘xtab qolgan so‘z va iboralarning qo‘llanilishiga e‘tibor qaratish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Huquqiy atamalarning yagona tizimi shunday shakllanadi.

Xalqimizda “qonun hamma uchun teng” degan aqida bor. Agar u shu e‘tiqodga asoslansa, nafaqat qonun, balki huquqshunoslikka oid barcha hujjatlar hamma uchun tushunarli, sodda va ommabop tilda yozilgan bo‘lishi kerak. Bu talabning o‘zi huquqiy hujjatlar matnini alohida uslubda shakllantirishni taqozo etadi. Bu usul huquqiy hujjatlarni shakllantirishda til birliklarini tanlashning maxsus tizimini yaratadi. Aytilganlarni o‘zbek huquqiy tilining shakllanishining umumiy jihatlari sifatida qaraydigan bo‘lsak, uning bevosita lingvistik jihatlari ham borki, bu masalalardan bo‘lajak huquqshunoslar xabardor bo‘lishi kerak. Bu lingvistik jihatlari nima? Esda tutishimiz kerak bo‘lgan birinchi narsa, yuridik tilga o‘zbek tilining rasmiy uslubi doirasida qaralishi lozim. Shuning uchun bu nutq davlat tilining barcha talablariga javob berishi kerak. Shu jumladan yozma nutq. Huquqiy yozma nutqning asosiy talabi o‘zbek tilidagi matnni grammatik me‘yor va me‘yorlarga muvofiq shakllantirishdir. Bunda gapning sodda tartibi amal qiladi.[1]Hujjatlarni tekshirish davomida Mirzayorov Sanaqul mas‘uliyati ostidagi jami 414 000 so‘m yer osti boyliklari talon-taroj qilinganligi aniqlangan. Yoki, Bo‘riboevning ishi sudda ko‘rib chiqildi, deyish mumkin bo‘lsa-da, Bo‘riboevning ishi sudda ko‘rib chiqildi, deb bo‘lmaydi. Chunki bu yerda ehtirosga berilib, matnni shakllantirishning hojati yo‘q. Huquqiy matnlarda har bir so‘z, qo‘shimcha va tinish belgilarining o‘z o‘rni bor. Ularni yaxshi bilgan advokat “Ayblov xulosasi”ni

bunday yozmaydi: Shunday qilib, Mirzayarov Sanaqulning yuqoridagi vazifalariga loqaydligi yoki vijdotsiz munosabati ularni bajarmaslik yoki lozim darajada bajarmaslik orqali davlat manfaatlariga katta miqdorda zarar yetkazgan. O'zbekiston Respublikasining pozitsiyasiga sovuqqonlik bilan munosabatda bo'lgan jinoiy harakatlari bilan O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 207-moddasi 1-qismida ko'rsatilgan jinoyatni sodir etganga nisbatan O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 381-moddasiga asosan jinoyat ishi tuman prokuroriga yuboriladi. Tuman prokurorining ayblov xulosasida ushbu matn quyidagicha yozilsa, o'rinli bo'lardi: ko'p miqdorda zarar yetkazgan va O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 207-moddasi 1-qismida ko'rsatilgan jinoyatni sodir etgan bo'lsa tasdiqlash va sudga yuborish to'g'risidagi masalani hal etish uchun O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 381-moddasiga asosan tuman prokuroriga taqdim etiladi. Lekin siz noto'g'ri ishlatilgan so'z bilan murosa qila olmaysiz. Nazarimizda, prokuror yordamchisi "nopok" so'zini noto'g'ri ishlatgan. Ayblanuvchi sodir etgan jinoyati uchun qonun bilan jazolanishi kerak, lekin uning shaxsini haqorat qilishga, teginishga hech kimning haqqi yo'q. Inson vijdotsiz va ayni paytda befarq va sovuqqon bo'lishi mumkin. U befarq va sovuqqon bo'lishi mumkin, lekin u vijdonli odam bo'lishi mumkin. Qolaversa, ayblanayotgan fuqaro haqiqatan ham vijdotsiz bo'lsa, bila turib jinoyat sodir etgan bo'lsa, bunday jinoyat boshqacha baho va jazoni talab qiladi. Shu bilan birga, ayblov xulosasida ishda og'irlashtiruvchi holatlar yo'qligi ham qayd etilgan[2].

"Terminus" atamasi lotincha chek, chegara, chegara belgisi ma'nosini bildiradi va fan, texnika va boshqa sohalarga oid biror narsa tushunchasini aniq ifodalovchi so'z yoki so'z birikmasi bo'lib, qo'llanish doirasi shu sohalar bilan chegaralangan. A.Reformatskiy atamaga quyidagicha ta'rif beradi: "Terminlar maxsus so'zlardir". Terminaga qo'yiladigan asosiy me'yoriy talablarni ilk bor terminologiya maktabining asoschisi D.S.Lotte kiritgan. Bu talablar: tizimlilik, noaniqlik, qisqalik, noaniqlik, aniqlik, soddalik, tushunarlilik, amaliylik va boshqalar. Vinokur fikricha: har bir terminologik sohada boshqa terminologiya yoki umumiy adabiy so'zlar bilan bir xil atamalar mavjud.

Masalan: abordaj - sudlarning to'qnashuvi (yuridik atama sifatida); abordaj - abort, minish (dengizchilar atamasi). Mavzuga ko'ra, yuridik atamalarni quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Sof yuridik atamalar;
2. Umumiy akademik so'zlar bilan yoki boshqa terminologik sohalardagi atamalar;
3. Umumiy akademik so'zlar

Ikki tilli lug'atda keltirilgan, lekin yuridik atamalar sifatida belgilanmagan va yuridik lug'atlarga kiritilgan so'zlar. Huquqiy terminologiya (yuridik atamalar to'plami) har bir tilga xosdir. Unga huquqiy til asos qilib olinadi va unda huquq predmetiga oid ma'lumotlar to'planadi. Huquqiy atamalar quyidagi xususiyatlarga ega:

1. keng tarqalgan;
2. Tizimlilik;[3]
3. Ichki yaxlitlik;
4. O'zaro izchillik;
5. Barqarorlik.

Yuridik atamalarning tasnifi ularni umumiy tilda sof huquqiy atama va atamalarga ajratishga asoslanadi. Bu tasnif, o'z navbatida, ularni ikkiga bo'ladi: sof yuridik atamalar va ikki tomonlama atamalar, ya'ni ham yuridik atama, ham umumiy adabiy so'z. Quyida biz Amerikadagi huquq idorasidagi vaziyatni ko'rib chiqamiz. Jons advokat tomonidan rasmiy (huquqiy) jarayonga muvofiq u bilan bog'liq voqea bo'yicha guvohlik berish uchun chaqirilgan.

Javob: Jons xonim, bugun ertalab sizning tashqi ko'rinishingiz men advokatingizga yuborgan deklaratsiyaga muvofiqmi?

B: Yo'q, men ishga borganimda shunday kiyinaman. [4]

Javob: Janob Jons, sizning ertalabki tashqi ko'rinishingiz advokatingizga yuborgan xabarga mos keladi, to'g'rimi?

B: Yo'q, bu mening ishga borganimda tashqi ko'rinishim. Bu jumlada tashqi ko'rinish so'zi yuridik atama sifatida namoyon bo'ladi, Oliy sud holatidan kelib chiqqan

holda, "ishtirok" "sudga kelish" kabi "chiqish" degan ma'noni anglatadi, tashqi ko'rinish emas. Janob Jons bu iborani noto'g'ri tushunadi va uning advokatlik idorasida mavjudligi haqidagi savolni kiyim boshlig'i haqidagi savol sifatida izohlaydi. [5]G'arbiy Yevropada to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinganda tushunmovchiliklarga sabab bo'ladigan yuridik atamalar mavjud. Jismoniy shaxsning yana bir yuridik atamasi to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinganda jismoniy shaxs, yuridik atama sifatida esa jismoniy shaxs ma'nosini bildiradi. Meva so'zi bir qarashda meva ma'nosini bildirsa-da, yuridik atama sifatida boshqa ma'nolarni ham anglatadi. Bu jinoyatni tergov qilishda topilgan "moddiy dalil" ma'nosini anglatadi. Ammo huquqiy nuqtai nazardan, bu mutlaqo boshqacha ma'noga ega, ya'ni noqonuniy dalil, firibgarlik yo'li bilan olingan dalillar. Yuz yil oldin, Amerika sudida sudya Muqaddas Kitob kitobining quyidagi qismini keltirdi: "Yaxshi daraxtdan yaxshi meva olinadi, yomon daraxtdan esa foydasiz mevaning boshqa narsa olinmaydi, mevasi esa ajratiladi. yomon daraxtning mevasi olovga tashlanadi». zalda dalil sifatida qo'llanilmaydi" deb tarixda qoldi. Tarminlarning ma'nosi har bir tilning lug'at boyligi va aholining turmush tarziga qarab turlicha bo'ladi. Masalan, o'zbek tilidagi o'g'irlik atamasi jinoyatning turi va sodir etilgan joyiga qarab muqobillar soni, talonchilik, do'kon o'g'irligi, o'zlashtirish, firibgarlik, talonchilik va bu so'zlarning umumiy ma'nosini beruvchi yuridik atama "O'g'irlik" so'zi "o'g'irlik" so'zidir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ingliz tilidagi huquqshunoslik atamaları umumiy adabiy tilda qo'llanilsa-da, huquq sohasida chuqurroq ma'noga ega. Shuningdek, so'zlashuv so'zlarida qo'llanilmaydigan sof huquqiy so'zlar ham borki, bunda ehtiyot bo'lish kerak. Ulardan foydalanish va huquqiy atamalar lug'atidan foydalanish, albatta, yaxshiroqdir. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, huquqiy hujjatlar ma'lum naqsh va qoliplar asosida shakllanadi. Bunda ixchamlik, fikrlarning mantiqiy izchilligi va o'zaro aloqadorligi, rasmiyatchilik kabi jihatlarga alohida e'tibor qaratish lozim. Talabalar ushbu hujjatlarning til va uslubining umumiy tomonlarini tushinishlari va shu bilan birga ularning farqlarini tushinishlari va bu hujjatlarni rasmiylashtirish jarayonini puxta egallashlari kerak. Ular ushbu hujjatlar mazmunini amaliy mashg'ulotlarda o'rganadilar

va huquqshunoslikka oid boshqa fanlarni ham o'zlashtiradilar. Lekin bu mavzuni o'zlashtirishda o'quvchilar e'tibori masalaning til va uslub jihatlariga qaratiladi, bu esa huquqiy hujjatlarni yuritishda, boshqacha aytganda, masalaning protsessual tomonlarini o'zlashtirishda nihoyatda muhim hisoblanadi. Shuning uchun bu hujjatlarga ba'zi misollar keltirish o'rinalidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.M. Kholdorova, N. Fayziyeva, F. Rikhsitlayeva. "USE OF HELPING TOOLS IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE" Tashkent: TDPU named after Nizomi, 2005 O'. Hoshimov, I. Yaqubov. "ENGLISH TEACHING METHODOLOGY" (study guide) Tashkent: "Sharq" publishing house, 2003;[1]

2. Bekmuratova U. B. Abstract on "Using innovative technologies in teaching English". Tashkent - 2012 [2]

3.Kobrin B.N., Golovin R.Y.Linguistic foundation of the doctrine of terms.-M. Higher.sh.k.,1987.-P.104[3]

4.Khizhnyak S.P. Legal terminology: Formation and composition .- Saratov,1997. P.137[4]

5 .B.A Татаринов, Теория терминоведения. Теория термина: история и современное состояние, Москва, 1996[5]